

Turunmaan saariston varhais- historiaa paikannimistön valossa

RITVA LIISA PITKÄNEN *Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 418. Rauma 1985. 394 s.

Paikannimet värittävät kuvaa ympäristöstämme usein paljon enemmän kuin huomaamme. Ne ovat ikään kuin osa tarkoitteistaan eikä vain osa sanastostamme. Nimeltä tuntematon paikka on kuin nimettömäksi ja tittelittömäksi jäänyt kohtaamamme ihminen. Jos henkilönnimien voidaan katsoa sisältävän monenlaisia sosiaaliin ja alueellisiin eroihin liittyviä vihjeitä, niin paikannimet vaikuttavat samaan tapaan kuvaamme paikkojen olemuksesta.

Monet ihmiset ovat hyvin selvillä siitä, että paikkojen nimissä kuvastuu aina jo-

kin historiallinen todellisuus, joko ainutkertainen tai enemmän tai vähemmän pysyvä. Jos tämä ei ole näkyvässä tai helposti pääteltävissä, sitä on monesti ainakin arvailtu. Etymologioiva nimistöntutkimus on pyrkinyt selvittämään samoja ongelmia systemaattisemmin. Tulosten kirjavuus osoittaa mm. sen, että paikannimien luotettava etymologinen tulkinta voi olla perin vaikeaa ja että hyvät tulokset saattavat riippua jopa sattumasta.

Varsin usein nimitulkintojen pitävyyden on etenkin nimien asiataustan osalta jätetty myöhemmän, joko alueellisesti laajemman tai typologisesti tarkemman tutkimuksen varaan. Tämä on selvä osoitus siitä, että yleiskuva Suomen paikannimistöstä on vielä monin tavoin puutteellinen. Juuri siksi on ilahduttavaa, että muutama työteliäs tutkijat (Ritva Liisa Pitkäsä ennen esim. Jouko Vahtola) ovat uskaltaneet valita alueellisesti laajan ja tavoitteiltaan vaikean väitöskirjatutkimuksen aiheen, vaikka tällainen valinta ei opinnäytteen luonteen kannalta tarkoituksenmukaisin olisikaan.

Ritva Liisa Pitkäsen tutkimuksen kohteena on se osa Turunmaan saariston paikannimistöstä, joka on alun perin suomenkielistä mutta säilynyt vain alueen ruotsalaismurteisiin lainautuneena. Tutkimuksen perimmäiseksi tavoitteeksi on asetettu Turunmaan saariston varhais historian selvittely hyvin yksityiskohtaisen nimianalyysin avulla. Tutkimusalueeseen kuuluu kymmenen pitäjää Hankoniemen länsipuolelta Ahvenanmaan rajalle Kihitiin eli (länneestä itään lueteltuina) Iniö, Houtskari, Korppoo, Nauvo, Parainen, Kemiö, Dragsfjärd, Hiittinen, Västanfjärd ja Särkisalo. Tältä laajalta ruotsinkieliseltä saaristoalueelta on tallennettu yhteensä n. 70 000 paikannimeä, ja alkuaan suomenkieliset nimet, jollaisia Pitkäsen aineistossa on alun toistatuhatta, on voitu saada esiin vain koko aineiston tarkalla seulonnalla.

Suomalaisperäisten tai sellaisiksi otaksuttujen lainanimien määrä on vain n. 1,5 % alueen koko nimistöstä, mutta nimet liittyvät usein hyvin keskeisiin paik-

koihin ja erottuvat Turunmaan saaristos-
sa siitä syystä selvästi. Koko suomalaispe-
räisestä lainanimikerrostumasta ei kui-
tenkaan ole ollut tarkkaa kuvaa, ja
aiemmassa tutkimuksessa siitä on tullut
esiin vain pienehkö joskin ehkä keskeinen
osa.

Tällainen paikannimiaineisto on siinä
mielessä ainutlaatuinen, että sitä voidaan
nimien todennäköisimmän lainautumis-
ajan perusteella pitää Suomen oloissa
poikkeuksellisen vanhana. Toisaalta se on
myös huomattavan ongelmallinen, koska
toiseen kieleen vuosisatoja sitten lainau-
tuneet paikannimet ovat yleensä muuttu-
neet paljon enemmän kuin yhtä vanhat
omakieliset nimet. Vanhojen lainanimi-
kerrostumiemme selvittely vaatii muu-
tenkin tavallista enemmän perustietoja,
koska tutkijan on tunnettava hyvin mo-
lempien kielten historia ja niiden paikan-
nimijärjestelmät. Esim. tässä tapauksessa
kaikki ruotsin kielessä tapahtuneet muu-
tokset liittyvät ensi sijassa ruotsin kielen
tutkimukseen, mutta nimien oikeiden al-
kuperäisasujen paljastaminen käy päinsä
vain suomen kielen ja suomenkielisen ni-
mistön historiaa hallitsevalta. Ehkä juuri
tämäntapaiset hankaluudet ovat tutki-
muksen tarkentuessa johtaneet siihen, et-
tei laajoja tutkimuksia vanhoista laina-
nimikerrostumistamme ole ilmestynyt.
Ritva Liisa Pitkänen on siis valinnut mo-
nessa mielessä vaativan ja aineistoltaan
laajan tutkimustehtävän. Olen silti tekijän
kanssa yhtä mieltä siitä, että näin rajattua
aihetta ei oikein ole voinut jakaa useam-
maksi painetuksi tutkimukseksi.

Kielentutkimuksen alaan kuuluvat väi-
töskirjat eivät yleensä ole lukijoita aina-
kaan ulkoasullaan houkutelleet. Ritva
Liisa Pitkäsen väitöskirja on ilahduttava
poikkeus. Tutkimus on saanut huolitellun
painoasun, ja vielä olennaisempaa on se,
että esitystä on voitu havainnollistaa run-
saanlaisella kuvituksella: kirjassa on 60
karttaa (enimmäkseen kaksivärisiä) ja lä-
hes yhtä monta valokuvaa.

Paikannimistöä sellaisenaan on varsin-
kin paikallishistoriallisissa tutkimuksissa
käytetty usein vain jonkinlaisena »kivi-

tuksena». Muiden lähdeaineistojen perus-
teella hahmoteltu kuva menneestä todelli-
suudesta on nimien avulla projisoitu tiet-
tyihin paikkoihin. Pitkäsen tutkimuksessa
näkökulma on pääosin toisenlainen: ku-
vaa aiemmasta historiallisesta todellisuus-
ta pyritään selvittämään ensisijaisesti
paikannimistön perusteella. Siksi kartoil-
la ja kuvilla saadaan paljon olennaista il-
mi ja koko ainutlaatuinen saaristomaise-
ma lukijan silmiin.

Jäsentelyltään tutkimusta voisi luon-
nehtia harkitun asialliseksi. Siinä on neljä
pääjaksoa: johdantoluvut (26 s.), nimien
alkuperäisten asujen selvittämiseksi kehi-
tellyn rekonstruointimenetelmän esittely
(38 s.), analyysijakso, jossa tulee syste-
maattisesti ryhmiteltynä näkyviin koko
Turunmaan saariston suomalaisperäinen
lainanimistö (267 s.), sekä synteesi, jossa
hahmotellaan kuvaa lainanimien histo-
riallisesta taustasta (28 s.). Kirjan lopussa
oleva nimihakemisto osoittautuu käyttä-
jälle hyvin tarpeelliseksi. — Aineiston laa-
juuden takia tekijä on joutunut ehkä lii-
kaakin varomaan sivumäärän paisumista,
ja tämä näkyy paikoin asioiden suppeassa
esitystavassa, joskus ilmaisussakin.

Toisessa jaksossa esitelty lainanimien
systemaattinen rekonstruointimenetelmä
on alan tutkimuksessa uudenlainen me-
todinen apuneuvo ja siksi periaatteellises-
tikin mielenkiintoinen. Ideana on se, että
nimianalyyssissä paljastuneet, nimien lai-
nautuessa tapahtuneet äänteelliset ja ra-
kenteelliset muutokset kootaan tapaus
tapaukselta mahdollisimman täydellisiksi
tavurakennesäännöiksi, kvantiteettisään-
nöiksi ja äännesubstituutiosäännöiksi.
Rekonstruointisäännöstö kokonaisuute-
na on etymologisen analyysin tulosten
summa. Se kokoaa yhteen kaikki saman-
laiset tapaukset, jolloin jo tulkittua aineis-
toa on helppo käyttää apuna muiden lai-
nanimien mahdollisilta näyttävien tulkin-
tojen kontrolloinnissa.

Säännöstön perusoletus on nimien lai-
nautuessa tapahtuneiden äänteellisten
muutosten säännönmukaisuus. Vaikeudet
sen kehittälyssä ovat suurelta osin samoja
kuin nimien etymologioinnissa. Vaikka

Kirjallisuutta

otaksuttaisiinkin, että nimet ovat lainautuneet melko lyhyen ajan kuluessa ja heti ruotsinkielisen asutuksen synnyttyä, tutkija ei voi olla aina varma tämän vuosituhannen ensimmäisinä vuosisatoina puhutun varhaisuomen ja muinaisruotsin kaidista äännepiirteistä. Hänen lähtökohtanaanhan on vain nimen nykyinen ruotsalaismurteinen asu ja mahdollisesti joukko asiakirjamerkintöjä. Leksikaalisesti hämärtynyt nimi pitäisi voida sääntöjen perusteella palauttaa muinaisruotsalaiseen asuunsa ja edelleen niihin varhaisuomalaisiin asuihin, joita tuo muinaisruotsalainen asu voisi edustaa.

Näin täydelliseen säännöstöön ei tietenkään voida päästä. Vaihtoehtoja jää usein liian paljon. Aineistosta saamani käsityksen mukaan on suhteellisen laajan säännösten luominen ollut mahdollista ensi sijassa siksi, että monien nimien alkuperäinen asu näkyy yllättävän hyvin 1600- ja 1700-luvun asiakirjamerkinnöistä. Mainitsen vain joitakin esimerkkejä: *Lepo* (Nauvo) 1771 *Läpirauma*, *Vänittan* (Parainen) 1804 *Wuorinjettu*, *Aikmiki* (Parainen) 1778 *Aitmäki*, *Venit-* (Korpoo) 1781 *Wähä nitu*, *Mossala* (Houtskär) 1511 *Mwstasare by*, *Rokal* (Nauvo) 1754 *Äng Ruoko kallad*, *Volot* (Houtskär) 1689 *Wuohiluoto*. Tämä asia ei ehkä ole saanut aivan sitä painoa, minkä se ansaitsisi.

Kirjoittaja näyttää kyllä olleen riittävän hyvin selvillä säännöstönsä vahvoista ja heikoista puolista. Sen käyttökelpoisuushan on suorassa suhteessa perustana olevien nimitulkintojen luotettavuuteen ja määrään, ja vaikka säännöstö ei virheitä sisältäisikään, se tuottaa silti useimmiten suuren joukon mahdollisia alkuperäisasuja. Rajoituksista huolimatta säännöstöstä on ollut tutkimuksessa paljon hyötyä. Se on myös tutkimustulos, jolla tulee olemaan melkoinen merkitys maamme muiden vastaavanlaisten nimistöjen selvittämisessä.

Tutkimuksen laajimman jakson muodostaa odotuksenmukaisesti lainanimiaineiston systemaattinen esittely ja analyysi. Tämä osa on myös keskeisin, sillä rekonstruoivaisäännöstö rakentuu juuri

analyysin tulosten varaan, ja koko aineiston analyysin tulosten erittely on tietysti pohjana myös nimien alkuperää ja historiallista taustaa koskeville loppupäätelmille.

Laaja aineisto esitellään sellaisen (nimenosien) leksikaalisen luokittelun mukaan ryhmiteltynä, joka tähtää nimenannon kulttuurikontekstin selvittelyyn. Pääluokkia ovat luonnonpaikkoja tarkoittavat sanat, muu luontoon liittyvä sanasto ja ihmisen toimintaan liittyvä sanasto. Nämä on jaettu käsitepiireihin perinnäiseen tapaan. Esim. luontoon liittyvässä sanastossa on eroteltu ominaisuutta ja sijaintia (nimenosina) ilmaisevat sanat sekä kasvi- ja eläinmaailmaan viittaava sanasto; kulttuurin piiriin kuuluvista käsitteistä ovat alaotsikoiksi päässeet ensi sijassa erilaisiin elinkeinoihin ja asumiseen liittyvät sanat, mutta tässä pääryhmässä selvitellään myös ne nimet, jotka sisältävät henkilönimiä tai etäämpänä olevien paikkojen nimiä. — Kuten ilmeisesti kaikissa semanttisissa luokitteluissa on tässäkin omat puutteensa, mutta se sopii silti tutkimuksen tavoitteisiin. Nimien pääteaineksista on erillinen, melko suppea tiivistelmä, ja monitulkintaiset tai selvittämättömät nimet, jollaisia on alun toistasataa, on koottu omaan lukuunsa.

Tuhatkunta vanhaa ja suurelta osaltaan leksikaalisesti läpinäkymätöntä tai monitulkintaista paikannimeä on etymologisen analyysin kannalta hyvin suuri aineisto. Tässä tapauksessa se sisältää erilaisia ongelmia enemmän kuin tarpeeksi. Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty etymologisia tulkintoja vain pienelle osalle nimistä, ja näistäkin suhteellisen moni on todennäköisesti osunut harhaan.

Ritva Liisa Pitkänen on koonnut etymologisen analyysinsä tueksi (arkistoista ja kenttätyömatkoillaan) suurin piirtein kaiken sen aineiston, mitä tällaisten ongelmien selvittämisessä yleensä tarvitaan. Tämä on ollut mittava urakka jo pelkkänä työsuorituksenakin. Tuloksena on suuri määrä uusia ja ilmeisen luotettavia etymologioita, mutta aivan odotuksenmukaista on myös se, että mahdollisim-

man täydellinen tausta-aineistokaan ei ole riittänyt ratkaisemaan kaikkia ongelmia. Osa paikannimistä jäänee aina varmaa tulkintaa vaille, eivätkä etymologiset oivallukset ylipäättään ole aina määrätietoisen tutkimuksen lopputuloksia, vaikka ne sellaisina esitettäisiinkin, vaan joskus jopa tällaisten tutkimusten lähtökohtia. Nimiaineiston analyysissä tulee vastaan myös sellaisia nimien lainautumista tai etymologiaa koskevia ongelmia, joita olisi mahdollista selvittää tarkemminkin, mutta johonkinhan raja jo muutenkin laajaksi paisuneessa työssä on aina vedettävä. Kokonaisuutena katsoen analyysiosa on hyvää tutkimusta.

Tutkimuksen johdannossa mainitaan, että tällaisen aineiston osalta nimien rekonstruointi kuuluisi ruotsin kielen tutkimukseen ja rekonstruoitujen asujen analyysi suomen kielen tutkimukseen, mutta että tällainen jako käytännössä on mahdoton, koska rekonstruointi ei onnistu ilman kaikkien vaihtoehtojen huomaamista ja niiden asiantuntevaa punnintaa. Näin asia tietysti on, ja tästä seuraa, että tutkimus on vaatinut jo aineiston seurlontavaiheessa hyvää ruotsinkielisen nimitysten tuntemusta. Yhtä olennaista on nimien etymologioinnissa ja rekonstruktiosäännösten kirjoittamisessa ollut ruotsin kielihistorian tuntemus. Onhan vanhastaan otaksuttu, että tutkimusalueen suomalaisperäiset lainanimet ovat eläneet vain ruotsin kielessä yli puolen vuosituhannen ajan. En pysty arvioimaan tutkimusta näiltä osin, mutta kun tekijä on voinut työnsä alusta alkaen keskustella ruotsin kieltä koskevista kysymyksistä alan asiantuntijoiden kanssa, hän on ilmeisesti päässyt näiltäkin osin pitäviin tuloksiin.

Suomen kielen kannalta erityisen ongelmallista on ollut — aivan odotuksen mukaisesti — henkilönnimiä ja etäisempiä paikannimiä sisältävä nimitys. Sen selvittelyynhän eivät paikat sellaisinaan yleensä anna paljon vihjeitä. Aineistoon näyttää sisältyvän huomattava määrä hyvin vanhaa, suurelta osin esikristillistä henkilönnimistöä, ja kun enimmäkseen näistä

henkilönnimistä esiintyvät myös Turun seudun vanhoissa kylän- ja talonnimissä, on tietysti aihetta pitää tällaisia paikannimiä hyvin vanhoihin asutusyhteyksiin perustuvina.

Lainanimiaineisto koostuu käytännöllisesti katsoen kokonaan erilaisista muakelmista, sillä käännöksistä ei näin vanhasa lainanimistössä juuri koskaan löydy suoria todisteita. Selvien todisteiden puuttuessa mainitaan mahdollisista käännöslainoista tutkimuksessa (s. 40) vain hyvin lyhyesti. Tavallisten nimitysryhmien määrien vertailu olisi voinut viitata vahvasti siihen suuntaan, että osa sisällöltään tavanomaisista nimistä on lainautunut käännöksinä. Samantapaisen vertailun perusteella voi otaksua, että jotkut suomalaisperäiset nimielementit ovat aiemmin esiintyneet alueen ruotsalaismurteissa lainasanoina, vaikka niistä ei murretietoja olisikaan.

Tutkimuksen viimeisessä jaksossa Pitkänen kokoaa analyysinsä tulokset nimien ikää ja historiallista taustaa koskevaksi synteesiksi. Nimien ikäämiskriteerinä voidaan saaristossa käyttää myös maankohoamista, ja tämä on varsinkin hyvin vanhojen nimikerrostumien selvittelyssä aivanlaatuinen asia. Ei liene mitään syytä epäillä sitä (monien topografisten karttojen avulla havainnollistettua) tutkimustulosta, että huomattava osa lainanimistä näyttää syntyneen joitakin vuosisatoja ennen ruotsalaisasutuksen tuloa, ts. ensimmäisen vuosituhannen jälkipuoliskolla. Jotkut nimistä on voitu hyvin perusteella iätä jo noin vuosina 600—700 syntyneiksi, mutta kysymys vielä vanhemmasta itämerensuomalaisesta nimikerrostumasta jää avoimeksi. Aineistoon näyttää sisältyvän myös joukko yllättävän nuoria eli vasta keskiajan ja uuden ajan taitteessa syntyneitä nimiä.

Kun nykyisin jo aivan yleisesti uskotaan, että Suomessa on asunut suomen-sukuista väestöä ainakin jo tyypillisen kampakeramiikan ajoista asti ja että tämä väestö on pystynyt sulauttamaan itseensä maahan tulleet kantagermaanisista, kantalbalttilaisista tai vielä vanhempia kieliä pu-

Kirjallisuutta

huneet väestönlisät, odottaisi tietenkin, että nimistöntutkimus voisi osoittaa jotkut paikannimet kutakuinkin varmasti esim. pronssikautisiksi. Maankohoaminen olisi (nimien alkuperäiskielen ohella) tässä mielessä ehkä luotettavin kriteeri. Siinä osassa Turunmaan saariston suomalaisperäistä lainanimistöä, joka on suhteellisen varmasti etymologioitavissa, ei Pitkäsen käsityksen mukaan ole havaittavissa ainakaan selviä viitteitä nimien näin pitkään ikään.

Synteessissään Ritva Liisa Pitkäsen pystyy vakuuttavasti kumoamaan sen aiemmassa tutkimuksessa usein esitetyn käsityksen, että Turunmaan saariston suomalaisnimistö olisi jonkinlaista eränkänäntiin ja sesonkikalastukseen liittynyttä paikannimistöä. Aineisto osoittaa, että alueella on ollut mantereelta tullutta suomalaisasutusta ainakin yhtä varhain kuin ruotsinkielistäkin väestöä ja että se on myös säilynyt ruotsinkielisenä paljon pitempään kuin aiemmin yleensä on otaksuttu. Paikannimistön perusteella voidaan perustella myös sellaista näkemystä, että suomalaisväestöä on siirtynyt Turunmaan saaristoon erityisesti Maskun kihlakunnan alueelta, ehkä jo 1100-luvulla. Tämän rannikkoväestön esi-isissä on voinut olla huomattavan paljon Ruotsista ajanlaskun ensimmäisinä vuosisatoina tulleita germaaneja, mutta saaristoon asutusta ei olisi ajanut tämä verenperintö vaan se, että mantereelle oli syntynyt liikaväestöä.

Ritva Liisa Pitkäsen tutkimus muuttaa siis paljon sitä kuvaa, mikä paikannimistön perusteella on varhemmassa tutkimuksessa muodostettu Turunmaan saariston asutushistoriasta. Suomalaiselle nimistöntutkimukselle tulee laajan aineiston perinpohjaisella analyysillä olemaan pysyvä arvo, ja lainanimien tutkimuksen alalla teos nähdäkseni kestää myös kansainvälisen vertailun. Tutkimus on kirjoitettu siten, että sen lukeminen ei tuottane nimistöstämme kiinnostuneille ja lukemaan tottuneille ihmisille erityisiä vaikeuksia. Toivoa siis sopii, että tämä väitöskirja erityisesti tutkimusalueella löy-

täisi tiensä sellaisiinkin kirjahyllyihin, joissa ei yleensä ole teoksia kielentutkimuksen alalta.

EERO KIVINIEMI